

УДК 343.97:343.522

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.10>

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ПІДРОБЛЕННЮ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ТА ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ

Левченко Ю.О.,

*кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-1124-9517*

Микитчик О.В.,

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID: 0000-0002-4973-2670*

Левченко Ю.О., Микитчик О.В. Основні напрями удосконалення заходів запобігання підробленню документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців.

Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців визнається однією з найгостріших проблем української держави і, безсумнівно, належить до числа найбільш небезпечних злочинів, що характеризується підвищеною латентністю та небезпечними наслідками.

Запобігання злочинам за ст. 205-1 КК України є ключовим елементом: у боротьбі з тіньовою економікою, у забезпеченні чесності підприємницької діяльності, у збільшенні ефективності державного фінансового контролю.

В сучасних умовах (після 2022 року) це питання набуло ще більшої ваги, адже фіктивні компанії часто використовуються у схемах розкрадання гуманітарної допомоги, військового майна, державного фінансування, ухилення від податків, відмивання коштів, фінансування корупційних схем і навіть незаконних збройних формувань.

У статті визначенні основні напрями формування практичної бази для забезпечення ефективних організаційно-правових заходів запобігання підробленню документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців.

Зауважено, що проблемними питаннями, які потребують вирішення є: формальний підхід державних реєстраторів: немає перевірки достовірності інформації; низький рівень автоматизації перевірок: відсутність ефективних алгоритмів виявлення «номінальних осіб», недостатня співпраця між органами (суб'єктами запобіжної діяльності, відсутність оперативного обміну даними між Мін'юстом, Державною податковою службою (ДПС), Держфінмоніторингом, Бюром економічної безпеки (БЕБ), відсутність реальної відповідальності реєстраторів і нотаріусів.

Наголошено, що ефективна протидія злочину за ст. 205-1 КК України потребує не лише покарання, а системного вдосконалення запобіжних механізмів: технологічних (цифрові перевірки), правових (жорсткі санкції для організаторів), організаційних (взаємодія між суб'єктами запобігання).

Констатовано, що успішна реалізація цих напрямів дозволить зменшити кількість фіктивних підприємств, зміцнити економічну безпеку держави та підвищити довіру до державних реєстраційних процедур.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, кримінальне право, злочини, підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців, заходи запобігання, суб'єкти запобігання, працівники правоохоронних органів, суб'єкт запобіжної діяльності.

Levchenko Yu.O., Mykytchyk O.V. Main areas of improvement of measures to prevent forgery of documents submitted for state registration of legal entities and individual entrepreneurs.

Forgery of documents submitted for state registration of a legal entity and individual entrepreneurs is recognized as one of the most acute problems of the Ukrainian state and, undoubtedly, is among the most dangerous crimes, characterized by increased latency and dangerous consequences.

Prevention of crimes under Article 205-1 of the Criminal Code of Ukraine is a key element: in the fight against the shadow economy, in ensuring the integrity of business activities, and in increasing the efficiency of state financial control. In modern conditions (after 2022), this issue has become even more important, as shell companies are often used in schemes to embezzle humanitarian aid, military property, state funding, tax evasion, money laundering, financing corruption schemes, and even illegal armed groups.

The article identifies the main directions of forming a practical basis for ensuring effective organizational and legal measures to prevent the forgery of documents submitted for state registration of a legal entity and individual entrepreneurs.

It was noted that the problematic issues that need to be resolved are: the formal approach of state registrars: there is no verification of the reliability of information; low level of automation of checks: lack of effective algorithms for identifying «nominal persons», insufficient cooperation between authorities (subjects of preventive activities: lack of operational data exchange between the Ministry of Justice, the State Tax Service (STS), the State Financial Monitoring Service, the Bureau of Economic Security (BEB), lack of real responsibility of registrars and notaries.

It is emphasized that effective counteraction to the crime under Article 205-1 of the Criminal Code of Ukraine requires not only punishment, but also systematic improvement of preventive mechanisms: technological (digital checks), legal (strict sanctions for organizers), organizational (interaction between prevention subjects).

It was stated that the successful implementation of these areas will reduce the number of fictitious enterprises, strengthen the economic security of the state, and increase trust in state registration procedures.

Key words: criminal offenses, criminal law, crimes, forgery of documents submitted for state registration of a legal entity and individual entrepreneurs, preventive measures, subjects of prevention, law enforcement officers, subject of preventive activities.

Постановка проблеми. Аналіз динаміки підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців свідчить про хвилюподібні періоди зростання та зниження кількості зареєстрованих злочинів. Зокрема, за період з 2020 по травень 2025 року в Україні вчинено 1713 таких злочинів. Водночас, з усієї кількості кримінальних проваджень – 788 (справ), які надійшли до суду, лише 25–28% завершилися обвинувальними вироками з призначенням покарання [1] (1 із 4 справ за ст. 205-1 КК України закінчується вирокм або угодою, у більшості випадків – це угоди про визнання винуватості (~88%), штрафи зазвичай – 8 500 грн., що не є суворим стримуючим фактором.

Усе це пояснюється складністю виявлення, розкриття і розслідування цього злочину й відповідно неефективністю запобіжної діяльності, а тому постійна увага щодо удосконалення форм, засобів і методів запобігання і протидії цьому виду злочинів залишається досить актуальним завданням.

Актуальність запобігання злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України є надзвичайно високою з кількох причин, що стосуються як економічної безпеки держави, так і стабільності правовідносин у підприємницькому середовищі.

Ця стаття встановлює кримінальну відповідальність за внесення завідомо неправдивих відомостей (наприклад, фіктивних осіб-засновників або керівників) до державного реєстру юридичних осіб та ФОПів. Часто такі дії вчиняються з метою: легалізації «брудних» коштів, прикриття шахрайських схем, ухилення від податків, використання «фірм-одноденки».

Тому запобігання даному злочину дасть можливість забезпечити економічну безпеку, оскільки фіктивні підприємства широко використовуються для податкових махінацій, відмивання коштів, заволодіння бюджетними коштами через підставні тендери. А також завдається шкода державному бюджету, особливо в умовах воєнного стану та потреб армії.

Окрім цього, запобіжна діяльність покращить антикорупційну політику, так як через підставних осіб створюються компанії для маскування незаконної діяльності чиновників, посадовців, депутатів. Це ускладнює викриття конфлікту інтересів та розслідування корупційних злочинів.

А також, знівелює порушення принципів доброчесної конкуренції, оскільки компанії, зареєстровані на підставних осіб, створюють штучну конкуренцію у публічних закупівлях, виводять з ринку чесних підприємців.

Стан опрацювання проблематики. Окремі правові та кримінологічні засади запобігання фіктивному підприємництву досліджувались Ю.В. Опалінським, Н.М. Дятленко, В.І. Марковим, В.В. Білоусом, О.О. Квасницькою, О.М. Зубатенко, М.І. Черленяком, Л.М. Дудником, В.М. Ваджінським, А.С. Мікішем, М.О. Нестеренком та іншими. У сучасній юридичній науці проблеми фіктивного підприємництва розглядались в основному в кримінально-правовому аспекті, тобто з позицій кримінально-правового регулювання та визначення заходів запобігання правопорушень у господарській сфері.

Разом з тим, всім відома колишня найпоширеніша в колах економічних злочинів стаття Кримінального Кодексу України «Фіктивне підприємництво» (ст. 205 КК України) декриміналізована законодавцями у вересні 2019 року.

На заміну «фіктивності» підприємства одразу ж пришла стаття 205-1 Кримінального Кодексу України «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців».

Отже, дослідження згаданих цих та інших вчених обмежувались попередніми періодами розвитку законодавства та правозастосовної практики, а питання формування теоретичної та практичної бази для забезпечення ефективного запобігання підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців залишилося поза їх увагою, а тому й потребує окремого вивчення.

Мета та завдання дослідження – запропонувати систему ефективних заходів запобігання підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців; розробити основні напрями удосконалення організаційно-правового забезпечення запобігання даному злочину.

Виклад основного матеріалу. З метою підвищення ефективності заходів запобігання підробленню документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців необхідно, в першу чергу, забезпечити налагоджену систему взаємодії та координації заходів і дій суб'єктів запобігання.

Суб'єктом діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам можуть бути визнані орган, організація, окрема особа, які у цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення [2, с. 346].

Суб'єкти запобігання злочинності за функціональною ознакою, насамперед реального впливу виконуваних ними функцій та відповідних їм видів діяльності на усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинності та злочинних проявів, можуть бути поділені на декілька груп, зокрема: а) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); б) органи та організації, стосовно яких запобігання злочинності та злочинних проявів віднесено або має бути віднесено до основних завдань і функцій (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціалізовані громадські організації); в) органи, установи, організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, але їхня діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих злочинів (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій тощо [3, с. 184-185].

У сучасних умовах проблема запобігання економічній злочинності потребує комплексного вирішення, залучення всіх суб'єктів запобігання, які забезпечують економічний правопорядок і захист інтересів суспільства та держави у цій сфері. А також, необхідно враховувати, що спеці-

алізованими суб'єктами запобігання є правоохоронні органи, які мають спільні цілі та завдання у протидії економічній злочинності, функціонують незалежно один від одного, використовуючи специфічні форми та методи в межах встановленої відповідним законодавством компетенції.

Водночас, всі суб'єкти запобігання економічній злочинності є самостійними, незалежними і не підлеглими один одному органами. Однак лише через узгоджену систему дій представляється можливим забезпечити ефективну протидію економічним злочинам, у тому числі й запобігання підробленню документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців.

Кожен з суб'єктів, не в змозі лише своїми засобами вирішити це завдання, якою б налагодженою не була б його діяльність. У запобіжній діяльності суб'єкти запобігання лише доповнюють один одного, тому існує потреба в узгодженості й координації їх дій. Завдяки взаємодії та координації формується великий сегмент боротьби з будь-яким кримінальним правопорушенням, забезпечується постановка цілей, завдань та їх виконання, не допускається паралелізм і дублювання в роботі правоохоронних органів, забезпечується раціональний розподіл сил та використовуються більш широке коло правових засобів і методів роботи.

Отже, запобігання злочину, передбаченого ст. 205-1 Кримінального кодексу України потребує злагодженої міжвідомчої взаємодії, оскільки охоплює: реєстраційні процедури (Мін'юст, нотаріуси), фінансовий контроль (ДПС, НБУ, Держфінмоніторинг), слідчі дії (Нацполіція, СБУ, БЕБ, прокуратура).

Відповідно, можливо виокремити наступні формами такої взаємодії.

Інформаційна взаємодія: обмін даними між Мін'юстом, ДПС, НБУ та Держфінмоніторингом через автоматизовані системи (наприклад, ЄДР, Реєстр платників ПДВ, СЕА ПДВ, платформа «Фінмоніторинг»).

Спільні перевірки: проведення рейдових перевірок підприємств, зареєстрованих на підозрілих осіб (наприклад, осіб без доходу, з судимістю, без фіксованого місця проживання).

Спільні слідчі групи: у складних (резонансних) справах створюються міжвідомчі слідчо-оперативні групи (Нацполіція, БЕБ, СБУ, прокуратура).

Угоди про співпрацю: наприклад, меморандуми між Мін'юстом, Нотаріальною палатою та правоохоронцями про виявлення фальшивих документів при реєстрації.

Проблеми, що супроводжують виявлення фіктивних підприємств при державній реєстрації, зумовлені такими обставинами: 1) формалізм у перевірках: часто реєстратори не перевіряють достовірність інформації (відповідно до ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» [4]). Порядок проведення державної реєстрації охоплює: перевірку комплектності документів, які подаються державному реєстратору, та повноти відомостей, що вказані в реєстраційній картці, а також перевірку документів, які подаються державному реєстратору, на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації. При цьому державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи, якщо вони не передбачені законом; 2) низька якість обміну інформацією між органами – відсутність автоматичних API або затримки в обробці запитів; 3) правопорушниками застосовуються різноманітні прийоми маскування, приховування дійсних намірів (використання загублених або недійсних паспортів, паспортів померлих осіб або осіб, які виїхали на постійне місце проживання за межі України); розбалансованість повноважень: правоохоронці не завжди отримують вчасно доступ до баз даних; [3, с. 194]. 4) корупційні ризики серед реєстраторів, нотаріусів, податківців; 5) низький рівень відповідальності – у багатьох випадках особи-номінали (наприклад, безхатченки) навіть не усвідомлюють, що зареєстровані як «директори» фіктивних компаній.

На нашу думку, для покращення взаємодії слід вжити наступні заходи:

Удосконалити інтеграцію державних реєстрів (ЄДР, платників ПДВ, податкових боржників) у реальному часі.

Посилити цифрову ідентифікацію особи при подачі документів (BankID, Дія, біометричні перевірки).

Розширити повноваження Держфінмоніторингу у доступі до даних юросіб на стадії реєстрації.

Підвищити відповідальність нотаріусів і реєстраторів за внесення фіктивних даних.

Запровадити обов'язкове навчання для реєстраторів з питань фінансового моніторингу та кібербезпеки.

Цифровізація та автоматизація перевірок. Запровадити систему ризик-орієнтованого моніторингу (RBA) для виявлення підозрілих заявок на реєстрацію; автоматичний обмін між базами: ЄДР ↔ ДПС ↔ Мінсоцполітики ↔ МВС ↔ НБУ.

Розробити єдину базу «ризикових осіб» (осіб, що фігурують у фіктивних схемах, судимі, без постійного місця проживання тощо).

Посилення контролю за реєстраторами та нотаріусами: Упровадити обов'язкову фото– та відеофіксацію подання документів; встановити персональну відповідальність реєстратора у разі виявлення фальсифікацій; запровадити перевірку джерела фінансування при реєстрації компанії з великим статутним капіталом.

Розширення повноважень фінансового моніторингу. Держфінмоніторинг має: отримати доступ до ЄДР у реальному часі; мати право блокувати підозрілі реєстрації на період перевірки.

Освітня та профілактична діяльність: проведення тренінгів для реєстраторів та нотаріусів про виявлення підставних осіб; інформаційні кампанії для громадян: пояснення, чому не можна ставати «номінальним директором» або «засновником за гроші»;

11. Вдосконалення законодавства: встановити кримінальну відповідальність не лише для «реєстранта», але й для фактичного організатора фіктивної реєстрації; доповнити ст. 205-1 на випадки внесення неправдивої інформації до інших державних реєстрів (наприклад, реєстру бенефіціарів, платників ПДВ).

Варто зазначити, що ще одним з напрямів підвищення ефективності запобігання злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України є усунення недоліків нормативно-правового регулювання, адже відповідно до чинного законодавства, протидія підробленню документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців не є пріоритетною метою реєстраційної діяльності. Інформування інших державних органів державним реєстратором здійснюється вже після реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. Відтак, навіть у випадку викриття суб'єкта з ознаками підробки, який здійснює спробу легалізувати своє створення, реакція держави на цю протиправну дію буде завідомо запізнілою.

Саме тому одним із заходів інформаційного характеру, спрямованих на удосконалення запобіжної діяльності на стадії реєстрації фіктивних підприємств для перевірки реальності заявлених в установчих документах суб'єктів підприємницької діяльності відомостей варто визначити здійснення інформаційного обміну між державним реєстратором та правоохоронними органами в режимі «on-line», а саме безперешкодного та оперативного доступу з використанням різних засобів комунікації і зв'язку до баз даних паспортних служб. Крім того, до інформації, що може бути використана у процесі перевірки, також можуть бути віднесені дані інформаційно-пошукових систем МВС, а саме щодо осіб, які притягнуті до кримінальної, адміністративної відповідальності; наявності непогашеної судимості, про відбування особами та знаходження їх у місцях позбавлення волі; дані щодо осіб, які знаходяться в розшуку та переховуються від слідства; дані щодо порушених кримінальних справ (zareєстрованих кримінальних проваджень) стосовно конкретних осіб; відомості щодо осіб, які зникли безвісти [3, с. 196].

Висновки. Отже, підсумовуючи вищенаведене, варто зауважити, що підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців є одним із основних інструментів тіньової економіки, відмивання коштів та ухилення від податків. Запобігання цьому злочину має важливе значення для економічної безпеки держави.

Основними причинами поширеності цього злочину є: формалізм у роботі державних реєстраторів і нотаріусів, відсутність автоматизованої перевірки достовірності даних, низький рівень контролю за бенефіціарами та засновниками юросіб.

Сучасна система запобігання є недостатньо ефективною, оскільки: не передбачає оперативно-го обміну інформацією між ключовими суб'єктами (Мін'юст, ДПС, Держфінмоніторинг, БЕБ), не накладає реальної відповідальності на осіб, які організовують фіктивні реєстрації.

Взаємодія між суб'єктами запобігання має бути налагоджена на основі: електронного документообігу, спільного доступу до державних реєстрів, аналітики ризиків при реєстрації нових компаній.

Для удосконалення заходів запобігання підробленню документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців необхідно: посилити персональну відповідальність нотаріусів та реєстраторів; проводити інформаційні кампанії для населення щодо ризиків участі у фіктивних схемах; надати Держфінмоніторингу та БЕБ більше

повноважень щодо аналізу підозрілих реєстрацій. Запобігання ст. 205-1 КК України має стати частиною комплексної державної політики з боротьби з тіньовою економікою, кіберзлочинністю та шахрайством у бізнес-середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Генеральна прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: [у 3 кн.] К.: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.
3. Мікіш А.С. Запобігання фіктивному підприємництву в Україні. Дисертація на здобуття ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 081 Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2016. 300 с.
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31-32. Ст. 263. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15/page>.